

A megkerülhetetlen monstrum

„Az élvezet valószínűleg Isten egyik mellékeve.”

Mihancsik Zsófia 1997-ben rögzítette napokon át életműinterjúját Gomboszezen Nádas Péterrel.¹ Valahol itt hangzik el, hogy Nádas mindig szeretett volna filigrán, egy este elolvasható kis könyveket írni, de valahogy monstrumok kerültek ki a tolla alól. Megkerülhetetlen monstrumok. Így legalább érthető, miért lett elrettenően vaskos Bazsányi Sándor monográfiája, mint könyvtárgy. Magasabb polcra piszkálva törekeny olvasók számára kimondottan veszélyes, nem is rózsás női kacsókra van méretezve, elalvás előtti olvasmánynak pedig kifejezetten ellenjavallt. Valami könnyedségre feltétlenül szükségünk van, mielőtt e terjedelmes opus ismeretetésének kalandjába bocsátkoznánk, mert olvasásának infernója alaposan meg fog gyötörni. Kiknek kell elolvasnia egy szakmai monográfiát? Irodalomtörténészeknek, magyartanároknak, egyetemi bölcsészhallgatóknak, könyvkiadóknak kötelező, igényes, érdeklődő olvasóknak ajánlott. Vajon hányan olvassák el? Úgy istenigazából, elejétől a végéig, jegyzetelve, előre-hátra lapozva mind a 753 oldalt? Komolyan érdekelne, remélem, a szerzőt is. A szerző, Bazsányi Sándor izgalmas kötete – „...testének temploma...” – *Erotika, ironia és narráció*

Nádas Péter prózájában címmel 2010-ben jelent meg a Műút-könyvek sorozatában, azóta jelennek meg Nádas foglalkozó tanulmányai különböző igényes folyóiratokban, szakmai érdeklődésének fokozatos elmélyüléséről tanúskodva. Erről meggyőződhetünk a szerző ODT-adatlapját tanulmányozva. Tudásának összegzését tarthatjuk kezünkben, beszámolót eddig végzett munkájáról, afféle „the state of the art” értelemben ismertetve mindazt, amit kell, lehet és illik tudni Nádas Péter írásművészetéről. Frivol bevezetésünk senkit se tévesszen meg, nagyon is tisztában vagyunk a munka jelentőségével, komolyságával és a szerző személyének meritumával, valamint azzal a tényvel, hogy Bazsányi Sándor és Nádas Péter személyes ismeretsége segítette finomítani, formálni a felmérhetően szerteágazó adattömeget. Alaposság, adatgazdagság, alázat – ez a három alfával kezdődő szó jellemzi Bazsányi vállalkozását, amit az Előhangban így indokol: „...olyan kivételes szépirodalmi teljesítmény, amely ugyanolyan határfokon szól az 1989-es rendszerváltozást követő időszakban, mint annak előtte, és nemcsak a magyar olvasók és értelmezők vegyes érdekeltségi körében, hanem a nemzetközi irodalomértés tágas és tagolt terében is.”²

¹ Nádas Péter-életútinterjú, 1997. www.youtube.com/watch?v=-kxrr_fQqtM, hallgatható változat, kötetben: Mihancsik Zsófia: *Nincs mennyezet, nincs földem – Beszélgetés Nádas Péterrel*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2006.

² Bazsányi Sándor: *Nádas Péter*, Előhang, 29.

A Tartalomban tizenhárom hívószó (gyerek, család, írás, test, szerelem, természet, szabadság, halál, valóság, ember, káosz, ironia, emlékezés) rendelődik öt nagyobb műfaji egység alá (kisepika, regény, színház, ön-életírás, értekező próza), s egészül ki a két Függelékkel, az életrajzzal, a bibliográfiával, a képek listájával, valamint hivatkozásokkal és mutatókkal. Ez a monográfia szerkezeti felépítése, az egyes fejezeteket mindig egy érzékenyen választott mottó vezet be. A törekeny alkatú szerző nem retten meg a feladat nyomasztóan terjedelmes méretétől, jelentőségétől, türelmesen, higgadtan és pontosan viszi véghez anyagának feldolgozását. Az első részben³ szellemesen az utolsó összegző műből, a *Világló részletek*ből vett idézettel jelöli ki a monográfia kezdőpontját: „Mindent, de mindent meg fogok írni, amit az emberek elhallgatnak egymás előtt.” (B. S.: N. P., 33.) Tizenkét éves korban ilyen eltökélt fogadalmat tenni, ehhez egy életen át hűnek maradni, önmagában is tiszteletet parancsoló teljesítmény, ez a tisztelet mint alapállás határozza meg Bazsányi Sándor viszonyulását Nádas Péter írói alkatához. Mindez nem jelent elfogultságot, rajongást, annál inkább a szakmaiság szabályainak korrekt, következetes figyelembevételét. Mit értünk a szakma szabályain? Mindenekelőtt azt a filozófiai, szövegkritikai értelmezési keretet, amelyet Bazsányi következetesen érvényesít a monográfiában, azt a széles körű, teljesnek mondható körképet, amelyet bemutat a mindenkori értékelő, kritikai kö-

zegeből, számításba vesz, megfontol, és beépíti a Nádasról alkotott saját víziójába. Mindezek mellett felépíti a művek alapos, elméleti megalapozottságú prózapoétikai elemzéseit. Olvasottsága, tájékozódásának köre figyelemre méltó, Nádas írói pályájának kezdetétől a két meghatározó esztéta, Balassa Péter és Radnóti Sándor alapvető meglátásait idézi fel, később az egyes művek elemzésekor Nádas befogadástörténetének minden szereplőjével tisztában van, Vári Györgytől Pályi Andrásra keresztül Károlyi Csabáig, Radics Viktóriától Sipos Balázson és Németh Gáboron át Kálmán C. Györgyig. Érvelésükkel, megállapításaikkal vitatkozva, azokat mérlegelve alakítja ki saját meggyőző portréját az életműről. Megállapításai több oldalról alátámasztottak, kiérlelték, megindokoltak. Például Nádas Péter már az *Emlékiratok könyve* megírása előtt meghozza legfontosabb poétikai természetű döntéseit. Egyfajta klasszikus modern fordulatot hajt végre, prózájának középpontjába az emberi természet animális vetületének analitikus bemutatása kerül. Ennek filozófiai alapja az angol felvilágosodás szenzualizmusában lelhető fel, John Locke materialista szenzualizmusában, vagy Stuart Millnél. Nádas több alkalommal beszél erről, a hosszú életműinterjúban Mihancsik Zsófiának is kifejti a felvilágosodás filozófiájának általa értelmezett és alkalmazott változatát. A szabadság, egyenlőség, testvériség hármas eszméjéből az egyenlőséget Nádas az érzékelés, a szenzualitás egyenlőségeként értelmezi – érzékeink működése, testi adottságaink kétségtelenül egyenlő viszonylatokat teremtenek emberi

³ Bazsányi: N. P., 1. Kisepika I. (gyerek) Az 1960-as évek elbeszélései, 31–57.

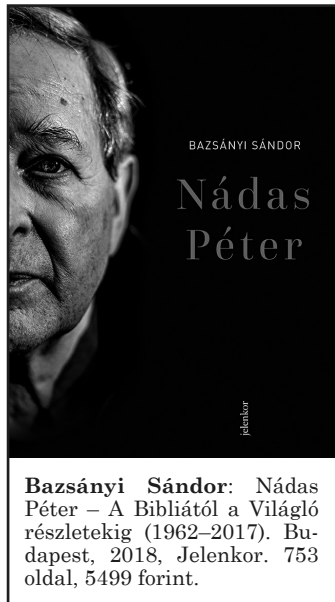
lények között. Nádas tovább megy az érzékek által teremtett egyenlőségtéóriájának útján, és a test szerelméből vezetné le a társadalmi-politikai viszonyokat. Radikális poétikája hátborzongatóan működik, nemcsak az *Emlékiratok* könyvében, de még kidolgozottabban a *Párhuzamos történetek*ben, felszámolja a descartes-i dualitást, ezt a poétikai botrányt érzékeli voltaképpen Radnóti Sándor, amikor a regény világáról és világnézetéről beszél. Erőteljesen antropológiai beállítottságú regényvilágát ekkor kezdi felépíteni: „... az epikus Nádas a hetvenes évek második felében már egyértelműen elmozdult a Mészöly-féle »redukcionizmussal« szakító nagyforma felé – a klasszikus modern regényhagyomány értelmező és kritikai továbbírásának reményében.” (B. S.: N. P., 115.)

A színházzal foglalkozó következő egységben ennek a szenzualitásnak a színreviteléről lesz szó a trilógiaszerű *Takarítás, Találkozás, Temetés* elemzése során: „...az érzéki jelenlét színházat választja” (B. S.: N. P., 129.) a szerző. Bazsányi felhívja a figyelmet, hogy Nádas darabjai közel állnak az úgynevezett szakrális színházhoz, melynek gyakorlata olyan rendezőkhöz köthető, mint Grotowski, Robert Wilson vagy Antonin Artaud. Maguk a műcímek is rítus jellegű cselekménysorra utalnak. Az Európai Odüsszeia program 2010-ben felkérte Nádast – más európai szerzőkkel

együtt –, hogy írjon színdarabot az *Odüsszeia* sziréntörténete alapján. A megírt darabokat hat Ruhr-vidéki színházban 2010-ben, két nap alatt mutatták be. Nádas darabja, a *Szirénének* költői, apokaliptikus, kifejezi a lét rettenetét, ugyanakkor ironikus, a szatírájátékok és a barokk szomorújátékok világával rokon. „Elszomorító belátás az emberről – magával ragadó költői nyelven, a »káos« nyelvén. Játékosan önkényes, műfajilag zavarba ejtő, stílusosan mozgókéony összefoglalása a 2005-ös regényben ábrázolt és a 2000-es évek eszszéiben megfogalmazott történelmi és embertani szépségnek.” (B. S.: N. P., 555.)

Visszatérve a regényekhez, az *Emlékiratok* könyvének elemült elemzése ad alkalmat Nádas prózapoétikájának feltárására. Kiindulópont a *tiszteletes mondat*, ami hatalmassá

tehet, de nem uralható, s körben állnak, mint roppant hegykoszorú, a világirodalom epikai csúcsteljesítményei, azon a filozófiai és pszichológiai alapon, amely az európai kultúra masszívumaként, egyfajta nádasi értelemben vett gneiszként értelmezhető. Nem hagyható figyelmen kívül az önéletírás, önelemzés életművön végigtekergő vörös fonala a maga magyar irodalomtörténeti vonatkozásaival Bethlen Miklóstól Márai Sándorig, s a poétikai eszközrendszer végtelen változatosságú példatára, az idő, a tér, a téridő, a

fokalizáció, a nézőpontok, a hangnemek értelmezése, például a Nádaszt oly jellemző ironia felmutatása a pazar elemzésben. Bazsányi mindenről és mindenkiről tud, aki az életműről valaha megnyilvánult, enciklopédikus igénnyel számol be a közeli és távoli összefüggésekről, adatokról, nyomokról, tényekről, s a megfelelő helyen hozza működésbe ezt az információs gazdagságot. Nádas értekező prózájáról írott soraiiban olyan tényeket állít elénk, amelyek a megfelelő helyre teszik a szépíró, ugyanakkor rájövünk, hogy filozófiai szövegeként is helytálló ez a gondolati teljesítmény. A *Párhuzamos történetek* életművön belüli kitüntetett szerepét bizonyítja az elemzésére, körülírására, feltárására szánt száznegyvennégy oldal; egyik regény sem kapott ilyen terjedelmű bemutatást, mint ez a „monstrum”. Bazsányi szellemes szójátékával páratlan, párhuzam nélküli alkotás. A hazai befogadás történetével indítja a regény megközelítését, de nem hagyhatjuk ki a tágabb kritikai észrevételeket, melyek a világirodalmi jelenlétet bizonyítják: „Lothar Müller például úgy véli, hogy ...ez a könyv több mint történelmi regény, amely a felvilágosodás antropológiájának alapmotívumát viszi tovább, amennyiben az egész emberről, annak érzéki mivoltáról és lelkéről akar számot adni...” (B. S.: N. P., 395–396.) A monográfia megírásának jelentős hozadéka az írói teljesítmény tágabb szellemi térbe helyezése; nem lehetünk elég hálásak ezért a könyv szerzőjének. A mű másik fontos hozadéka poétikai természetű, és ugyancsak szétfeszíti a magyar irodalmi szintér korlátait, az epika egyetemes természetével kapcsolatban tesz megállapítást, s

ezzel kijelöli a nádasi életmű helyét a világirodalmi térben. „Nádas tehát átgondolt epikai formában kérdőjelezi meg a hagyományos epika bejáratott tulajdonságait és elismert értékeit (mint minden igazán jelentős regényíró, legalább Sterne-től, ha nem Cervantestől kezdve); az egyenesvonalúságot, a célelvúséget, a kiszámíthatóságot vagy éppen a váratlan fordulatokra vonatkozó kalkulációs képességet a szerző (illetve igényt az olvasó) részéről. *Mintha nem is ő uralná az anyagot, hanem fordítva.* (kiemelés U. E.) De csak mintha. Hiszen a szerző a teljes kézbentarthatóság lehetetlenségének tudatában részlegesen mégiscsak kézben tartja a regényvilágot, épp csak annyira, amennyire lehetséges.” (B. S.: N. P., 418.) Ilyen értelemben befejezetlen, mert befejezhetetlen Nádas regénye, de bármikor továbbírható, s abbahagyható, s így kapcsolódik a nagy kudarchoz, Musil *A tulajdonságok nélküli ember* című művének töredékben maradt monstrumához. Nádasé nem töredék, tudatos poétikai döntés, továbbgondolása világirodalmi elődje kudarcának. Tanúi lehetünk ugyanakkor egy új elbeszélésetika születésének. (B. S.: N. P., 451–452.) Elbeszélésetika, elbeszélésfilozófia, elbeszéléstechnika formálódik, születik, *az alkat, a test, az animális, az érzéki és gondolati* fogalmainak cse-rebomlása következtében.

Ráadás a *Világoló részletek* összefoglaló áttekintése. Ez a fenomenológiai nagykaland, esszéisztikus kísérlet az európai filozófia hasadásának felszámolására, emberi és írói szempontból akkora *tett*, hogy alig jutunk szóhoz. A mű sokkhatása egyértelmű, a sokszólamú fogadtatás áttöri

a hazai kritika határait: „A *Világító részletek* az irodalom mérföldköve” – mondja Andreas Breitenstein. (B. S.: N. P., 604.) Az önéletírás – Emléklapok egy elbeszélő életéből – és az esszé határvidékén billegő alkotás tulajdonképpen témája nem más, mint az *emberi szabadság*. Szabadság a lét rettenete, a káosz, a testnek való kiszolgáltatottság, a másik ember tekintetének és érzékeinek való kiszolgáltatottság ellenére, árvasága, politikai örületeknek kiszolgáltatottsága ellenére is, dafke szabadság.

Az első *Függelék* Nádas sokoldalú tehetségének a fotográfia terén megvalósult eredményeiről, valamint az epika és a képfilozófia határvidékén tett kalandozásairól számol be. Itt ol-

vashatunk a Nádas epikájába gyakran beillesztett ekphráziszokról, meglátásunk szerint klasszikus modernitásának markáns bizonyítékáról. Urbanisztikai, térfilozófiai érdeklődése ugyancsak számos alkalommal nyilvánul meg epikájában és értekező prózájában. A második *Függelék* a mesterének tekintett Mészöly Miklósról, alkotói és emberi kapcsolatuk jellegéről szól. A monográfia használatát és a tájékozódást megkönnyítő mutatók hasznosan egészítik ki a kötetet.

Zrinyivel szólva, Bazsányi Sándor elvégezte immár nagy hírű munkáját, kivételesen színvonalas teljesítményéhez csak gratulálni lehet. Kívánunk hozzá sok értő, szabadságszerető olvasót!

Kelemen Zénó: Below the Line